

DÎNÎ TÜRK MÛSİKÎSİ

Doç. Dr. Yavuz DEMİRTAŞ



Asos Yayınları 2023

e-ISBN: 978-625-6861-59-6

Yazar

Doç. Dr. Yavuz DEMİRTAŞ

Editör

Asos Yayınları

Kapak

Asos Yayınları

Mizanpaj

Burhan MADEN

Redaksiyon

Asos Yayınları



ASOS YAYINLARI

Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu

Cad. No: 67/2-4/ ELAZIĞ


e-posta: asosyayinlari@gmail.com

web: www.asosyayinlari.com

Tel: 0532 643 75 23

Yayınevi Sertifika No: 47901

Yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Bütün bölümler  intihal.net benzerlik tespit programından geçirilmiştir.

Bu yayının  [BOOKCITES](http://bookcites.com) tarafından indekslenmiştir.

Yazarlar, yazmış oldukları bölümlerin özgünlüğünden sorumludur.

DÎNÎ TÜRK MÛSİKÎSİ

Doç. Dr. Yavuz DEMİRTAŞ



YAZAR HAKKINDA

1968 yılında Elazığ'ın Palu ilçesine bağlı Karacabağ köyünde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise tahsilini Kovancılar ilçesinde tamamladıktan sonra 1985 yılında kazanmış olduğu Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1990 yılında mezun oldu. 1992-93 yılları arasında askerlik görevini "kısa dönem" olarak ifa edip aynı yılın aralık ayında Karakoçan Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda öğretmen olarak göreve başladı. 1996 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesine, Türk Din Mûsikîsi Ana Bilim Dalında "Araştırma Görevlisi" olarak geçiş yaptı. Aynı yıl Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Din Mûsikîsi Ana Bilim Dalında başlamış olduğu Yüksek Lisans Programı'ndan 1998 yılında tamamladığı "Bestekâr, Şeyh Çâlâkzâde Mustafa Efendi Hayatı, Mûsikîsi ve Eserleri" adlı tezle mezun oldu. Aradan geçen üç yılın ardından 2001 yılında Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı'nda başlamış olduğu Doktora Programı'ndan da 2007 yılında tamamladığı "XIX. yüzyıl İstanbulunda Tekke Mûsikîsi" adlı tezle mezun oldu. 2009 yılında aynı zamanda şu an kadrosunun da olduğu Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuvarına yardımcı doçent olarak geçiş yaptı. 2010 yılında atandığı "Konservatuvar Müdürlüğü" görevinden 11 yıllık bir sürenin ardından ayrıldı ve aynı yıl (2021) yine aynı kurumun "bölüm başkanlığı" görevine getirildi. 15.08.2018 tarihinde "İslam Tarihi ve Sanatları Bilim/Sanat" alanında "doçent" unvanı almaya hak kazandı. Mûsikî -özellikle de dînî Türk mûsikîsi- ile ilgili kitap, makale ve bildiri gibi çalışmaları bulunan yazar, evli ve bir erkek çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
KISALTMALAR	9
GİRİŞ	11
BİRİNCİ BÖLÜM	13
MÛSİKÎ VE İSLÂM DİNİ	13
1.1. Mûsikînin Tanımı	13
1.2. Mûsikînin Kökeni	14
1.3. Mûsikînin Önemi	16
1.4. Mûsikînin İslâm Dinindeki Yeri	20
1.4.1. Mûsikîyi Haram Kıldığı İddia Edilen Âyetlerden Bazıları.....	21
1.4.2. Mûsikîyi Helal Kıldığı İddia Edilen Âyetlerden Bazıları.....	25
1.4.3. Mûsikîyi Haram Kıldığı İddia Edilen Hadîslerden Bazıları.....	27
1.4.4. Mûsikîyi Helal Kıldığı İddia Edilen Hadîslerden Bazıları.....	29
1.4.5. Sonuç ve Değerlendirme.....	30
İKİNCİ BÖLÜM	35
TÜRK MÛSİKÎSİ TARİHİ VE NAZARİYATI	35
2.1. Türk Mûsikîsi Tarihi.....	35
2.1.1. İslâmiyet'in Kabulünden Önceki Türk Mûsikîsi	39
2.1.1.1. Altaylılar Döneminde Türk Mûsikîsi	40
2.1.1.2. Hunlar Döneminde Türk Mûsikîsi.....	43
2.1.1.3. Göktürkler Döneminde Türk Mûsikîsi	45
2.1.1.4. Uygurlar Döneminde Türk Mûsikîsi	46
2.1.2. İslâmiyet'in Kabulünden Sonraki Türk Mûsikîsi.....	48
2.1.2.1. Karahanlılar Döneminde Türk Mûsikîsi	50

2.1.2.2. Gazneliler Döneminde Türk Mûsikîsi	51
2.1.2.3. Büyük Selçuklular Döneminde Türk Mûsikîsi ..	52
2.1.2.4. Anadolu Selçukluları Döneminde Türk Mûsikîsi .	53
2.1.2.5. Osmanlılar Döneminde Türk Mûsikîsi	55
2.1.2.6. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Türk Mûsikîsi	61
2.2. Türk Mûsikîsi Nazariyatı	63
2.2.1. Temel Bilgiler	63
2.2.2. Türk Mûsikîsi Makamları	79
2.2.2.2. Şed (Göçürülmüş) Makamlar	85
2.2.2.3. Mürekkep (Bileşik) Makamlar	88
2.2.3. Türk Mûsikîsi Usulleri	91
2.2.3.1. Basit (Temel) Usuller	92
2.2.3.2. Mürekkep (Bileşik) Usuller	93
2.2.4. Türk Mûsikîsi Türleri	95
2.2.4.1. Saz Mûsikîsi Türleri	96
2.2.4.2. Sözlü Mûsikî Türleri	98
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	105
DİNÎ TÜRK MÛSİKÎSİ	105
3.1. Dînî Türk Mûsikîsinin Tanımı	105
3.2. Dînî Türk Mûsikîsinin Tesmiyesi	105
3.3. Dînî Türk Mûsikîsinin Şubeleri	107
3.3.1. Câmi Mûsikîsi	107
3.3.1.1. Câmi Mûsikîsinin Özellikleri	107
3.3.1.2. Câmi Mûsikîsinin Türleri	108
3.3.2. Tekke Mûsikîsi	130
3.3.2.1. Tekke Mûsikîsinin Özellikleri	130
3.3.2.2. Tekke Mûsikîsinin Türleri	132
3.4. Dînî Türk Mûsikîsinin Ortak Türleri	141
3.4.1. Kur'an-ı Kerîm	142
3.4.2. Salât (Salâtüselâm/Salavat)	143
3.4.2.1. Salât-ı Ümmiyye	144
3.4.2.2. Diğer Ortak Salâtlar	146

3.4.3. Tekbîr	146
3.4.4. Mevlid	147
3.4.5. Mî'râciyye.....	151
3.4.6. Reğaiyye.....	154
3.4.7. Muhammediyye.....	155
3.4.8. Kasîde	158
3.4.9. Mersiyye.....	160
3.4.10. Tevşîh.....	162
3.4.11. Na't	164
3.4.12. İlâhî	165
3.5. Dînî Türk Mûsikîsi Türlerine Dair Bazı Tespit ve Düşünceler	167
3.6. Tasavvufî Türk Halk Mûsikîsi	176
3.7. Tasavvufî Türk Sanat Mûsikîsi	179
3.8. Dînî Türk Mûsikîsinin İcra Edildiği Tertipler	181
3.8.1. Temcîd Tertibi.....	181
3.8.2. Teravîh Tertibi	183
3.8.3. Tesbîh Tertibi (Mahfel Sürmesi)	185
3.8.4. Zikir Tertibi.....	187
3.9. Dînî Türk Mûsikîsinin İcra Edildiği Merasimler	195
3.9.1. Nevbe Merasimi.....	195
3.9.2. Dînî-Tasavvufî Merasimler.....	199
3.9.3. İçtimaî Merasimler.....	202
3.10. Dînî Türk Mûsikîsinin İcra Edildiği Vazifeler.....	204
3.10.1. İmamlık	204
3.10.2. Müezzinlik	206
3.10.3. Cumhur Müezzinliği	207
3.11. Dînî Türk Mûsikîsine Katkıda Bulunan Tarikatlar.....	209
3.11.1. Mevlevîlik	211
3.11.2. Bektaşîlik	214
3.11.3. Esmâcî Tarikatlar	221
3.12. Dînî Türk Mûsikîsinin Bazı Büyük Bestekârları	229
3.12.1. Hatîb Zâkirî Hasan Efendi	229

3.12.2. Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi	230
3.12.3. Dede Ali Şîruganî.....	232
3.12.4. Çalazkzâde Şeyh Mustafa Efendi.....	234
3.12.5. Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi.....	235
3.12.6. Hoca Zekâî Dede Efendi.....	239
3.13. Dînî Türk Mûsikisinde Kullanılan Sazlar	241
3.13.1. Telli (Mızraplı/Yaylı) Sazlar.....	242
3.13.2. Nefesli (Üflemeli) Sazlar.....	251
3.13.3. Vurmalı (Ritim) Sazlar	253
KAYNAKLAR	257
EKLER	267

ÖN SÖZ

Ses, ritim, melodi ve armoni bileşenlerinin bir araya gelmesiyle oluşan, söz (güfte) ve tavır gibi unsurlarla anlam ve duygu yoğunluğu kazanan mûsikî, dînî, içtimaî, iktisadî, kültürel, psikolojik vb. açıdan insan veya toplum hayatının vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. İnsanoğlu, henüz anne karnındayken tanıştığı mûsikîden azamî derecede istifade etmiş, hayatının iyi-kötü hemen her önemli safhasını onunla tezyin etmiş, hasret, aşk, hüznün ve mutluluk gibi duygularını onunla paylaşmış/dile getirmiş, âdetâ onu kendisine bir can yoldaşı veya ruhî sıkıntılarını gideren bir psikolog edinmiş, dînî merasimlerini onunla daha anlamlı, etkili ve kalıcı hale getirmiş, millî/maddî ve dînî/manevî değerlerin yaşanılıp yaşatılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında onu bir vasita olarak kullanmıştır. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda mûsikînin sadece bir eğlence unsuru veya boş zamanları keyifle geçirecek bir aparat olmadığını, bunun dışında içtimaî, iktisadî, terbiyevî, askerî, kültürel ve psikolojik açıdan birtakım önemli fonksiyonlar icra etmenin yanı sıra farklı din, dil ve renkten insanları (toplumları) birleştirip kaynaştırdığını da rahatlıkla söyleyebiliriz.

İnsanoğlu, gerek dînî inançlarına yönelik duygularını ifade etmede gerekse bu amaçla tertip ettiği dînî merasimlerinde mûsikîden azamî derecede istifade etmiştir. Zira mûsikî sanatı, tarihin hemen her döneminde insan ruhunun derinliklerine hitap edebilme gücü ile manevî (dînî) hislerin kapılarını açan

bir anahtar olarak görülmüş ve insanoğlunun fitratında mevcut bulunan inanma/tapınma duygusunun tezahürü olan söz ve fiillerin etkisini artırmak amacıyla ferdî ve/veya toplumsal dînî âyinlerde kullanılmıştır. Yine büyük korkuya kapıldığı tabiat olaylarından korunmak isteyen insanoğlu, bu olayların gerçekleşmesinde rol oynadığına inandığı ancak mâhiyetini de bilemediği büyük güce/güçlere sığınarak onlardan yardım talebinde bulunmuş, bu talebinin etkili ve makbul olması için de ritim, mûsikî ve raks (dînî dans) üçlüsünden istifade etmiştir. Nitekim günümüzde de neredeyse tüm toplumların dînî törenlerinde mûsikî uygulamaları etkin bir biçimde kullanılmaktadır ve dünya döndükçe de kullanılmaya devam edecektir. Bu kullanım bazı dînî merasimlerde ses, melodi, ritim ve armoni gibi mûsikîyi oluşturan bileşenlerin tümüyle yapılırken, bazılarında ise bunlardan biri ya da birkaçının iştirakiyle ifa edilmektedir. Tüm insanlık için geçerli olan bu hususların, insanlık âleminin mühim bir parçası olan Türk milleti için de geçerli olduğunu belirterek mûsikînin önemini vurgulayan bu cümleleri burada noktalamak ve bir ders kitabı niteliğinde olan çalışmamız hakkında özet bir vermek istiyoruz. Çalışmamız üç bölümden oluşmakta, birinci bölümde mûsikînin tanımı, kökeni ve önemi hakkında bilgiler verilerek İslâm'daki yeri üzerinde durulmuş; ikinci bölümde Türk mûsikîsi nazariyatına dair bilgiler verilmiş; üçüncü bölümde ise dînî Türk mûsikîsi konuları (tanımı, şubeleri, türleri, merasim ve tertipleri vs.) ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu çalışmada ilgi ve desteklerini benden esirgemeyen eşim ve oğluma şükranlarımı arz eder, çalışmamın bir ders kitabı olarak öğretmen ve öğrencilere, problemlerin tespiti ile bunların çözümüne yönelik görüş ve düşünceleri ihtiva etmesiyle de konuya ilgi duyan herkese hayırların gelmesinde vesile olmasını Yüce Allah'tan (c.c.) niyaz ediyorum.

Doç. Dr. Yavuz DEMİRTAŞ

Elazığ-2023

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

a.mlf. : Aynı müellif

a.y. : Aynı yer

bk. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

DBİA : Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

Haz. : Hazırlayan

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

S. : Sayı

s. : Sayfa

ss. : Sayfa sırası

vb. : Ve benzeri

vs. : Ve sâire

